

DE PARTICIPACIÓ LOCAL UNA PROPOSTA METODOLÒGICA DE LA INVESTIGACIÓ-ACCIÓ-PARTICIPATIVA

ENRIC SIGALAT SIGNES
CARLES XAVIER SIMÓ NOGUERA
DEPT. SOCIOLOGIA I ANTROPOLOGIA SOCIAL
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Recepció: octubre 2017; acceptació: novembre 2017

RESUMEN

LA PARTICIPACIÓ CIUTADANA ÉS UN TERME CADA VEGADA MÉS PRESENT EN LA NOSTRA SOCIETAT. EN EL PROCÉS DE DESPLEGAMENT EN L'ÀMBIT MUNICIPAL, PROGRESSIVAMENT LES CORPORACIONS LOCALS FAN ESFORÇOS PER INNOVAR PRÀCTIQUES I DESENVOLUPAR EXPERIÈNCIES DE PARTICIPACIÓ CIUTADANA A L'HORA DE DEFINIR LES POLÍTIQUES I ELS ASSUMPTES PÚBLICS, I ASSIGNAR ELS PRESSUPOSTOS. SI BÉ S'HA AVANÇAT EN LA INNOVACIÓ RESPECTE DE LES EINES I MECANISMES A UTILITZAR PER A AFAVORIR LA PARTICIPACIÓ, MOLTES DE LES INICIATIVES I EXPERIÈNCIES S'HAN CENTRAT MÉS EN LA IMPLANTACIÓ DEL VOT QUE EN ELS DIFERENTS PROCESSOS SOCIALS INHERENTS A LA PARTICIPACIÓ. ENS TROBEM TAMBÉ DAVANT L'ABSÈNCIA D'UNA GUIA METODOLÒGICA QUE PERMETA ABORDAR UN PROJECTE O PLA ESTRATÈGIC DE PARTICIPACIÓ DESTINAT A ORGANITZAR LES INTERVENCIÓNS DELS PROBLEMES DE LA CIUTADANIA. A TRAVÉS D'UNA METODOLOGIA BASADA EN LA INVESTIGACIÓ-ACCIÓ PARTICIPATIVA, AQUEST ARTICLE PRETÉN TEMPTATIVAMENT ALBIRAR LES LÍNIES D'AQUEST PLA.

PARAULES CLAU:

PARTICIPACIÓ, INVESTIGACIÓ-ACCIÓ PARTICIPATIVA, PLA

INTRODUCCIÓ

El sistema democràtic nascut després de la II Guerra Mundial va permetre la creació del denominat estat social i democràtic de dret, el principi bàsic i essencial del qual és la participació ciutadana. No es concep una democràcia sense participació. La participació ciutadana és el conjunt d'activitats, processos i tècniques mitjançant els quals la pobla-

ció intervé en els assumptes públics que l'afecten (Alberich i Espadas, 2014), a fi d'atorgar major eficàcia a les decisions públiques (Ziccardi, 2004). L'objectiu, doncs, d'aquesta és la integració de tots els sectors de la societat civil en el procés de presa de decisions. Etimològicament, participar significa prendre part en alguna cosa.

La participació ciutadana és un terme cada vegada més vigent en la nostra societat. El trobem

en els àmbits institucionals i polítics. I, per descomptat, també en l'àmbit acadèmic. Aquesta es materialitza en normatives legals diverses, apareix habitualment en els mitjans de comunicació. En definitiva, s'ha convertit en una idea «mantra», en la qual cada vegada es disposen més expectatives. Entenem ací la participació ciutadana en la línia del plantejament que fa Sánchez Alonso (1986), que la considera com un procés, i que per a fer-se efectiu ha de complir tres requisits. En primer lloc, la participació requereix que els ciutadans vulguen participar, una motivació que, si no existeix, ha de ser promoguda pels poders públics. En segon lloc, les persones han de saber participar, és a dir, han de tenir la informació i la formació necessàries per a poder fer-la efectiva. I finalment, cal que els ciutadans puguin participar; i, en conseqüència, que existisquen canals mitjançant els quals puguin participar en els assumptes públics i d'interès general.

Malgrat les moltes limitacions que segueixen existint, les últimes dècades han contemplat una creixent presència de mecanismes amb l'intent d'escoltar els ciutadans a l'hora de definir les polítiques públiques d'àmbit local. No obstant això, concretament en matèria de participació ciutadana, poques són les experiències que de manera inequívoca hagen apostat pel disseny, l'elaboració, l'execució i l'avaluació de les actuacions i els assumptes públics locals. En suma, per una mena de projecte estratègic de participació local. De fet, actualment moltes de les experiències i iniciatives estan més centrades en la qüestió del vot que en els processos socials (fases i etapes) que comporta la participació.

Considerem, doncs, que existeixen moltes possibilitats de produir desenvolupaments institucionals en un nou model que vincule i articule la representació política i la participació ciutadana. I que, en cas de fer-se, ha de ser de forma no improvisada. Atenent a una sèrie de fases, mètodes i tècniques per conformar un possible projecte (esbós) de Pla Estratègic de la Participació. Aquest és l'objecte d'aquest treball. Les experiències i exemples tractats fan referència principalment a la província de València. Centrem l'anàlisi en l'escala provincial —València—,

encara que hi ha qüestions que excedeixen el marc provincial, i inclús l'àmbit del País Valencià, i és necessari tractar-les tenint en compte altres escales.

El treball és abordat des d'una perspectiva bibliogràfica, fonamentalment a partir de la legislació adient i d'informes realitzats de vegades per les mateixes administracions locals o per consultores externes, que descriuen i avaluen aquests processos participatius, així com d'articles i treballs de caràcter més acadèmic però amb un objectiu semblant. L'article s'estructura en quatre parts. El seu punt de partida és la revisió dels trets definitoris de la situació actual i de la seua contextualització, centrant-nos en les bases conceptuals necessàries i en autors i treballs que en la literatura científica tracten sobre el tema. Li segueix un segon punt, que fa referència al procés metodològic que es proposa per a atendre l'objectiu buscat. Posteriorment, s'inclou un tercer punt de plantejaments previs a l'anàlisi, per les particularitats operatives de la metodologia proposada. I, per a acabar, el text es tanca amb una sèrie de consideracions finals.

1. LA TRÍADA DE LA PARTICIPACIÓ

Aquest punt es divideix en tres subapartats, que defineixen els tres elements cabdals que tenen un vincle particular amb la participació. Aquesta està vinculada amb el fet normatiu. A més, es tracta d'un instrument i un procés. Finalment, sostenim que també és una estratègia. Així doncs, partim de la concepció que la participació és una tríada tot girant al voltant del concepte de la governança.

LA PARTICIPACIÓ ÉS UN DRET

El dret de la ciutadania a participar en els assumptes públics és un pilar essencial de la democràcia. A més, és un dret reconegut a moltes regulacions jurídiques. Així, l'article 9.2 de la Constitució Espanyola (CE) proclama el deure dels poders públics de facilitar la participació ciutadana en la vida econòmica, política, social i cultural. Al seu article 23, la CE diu que la ciutadania té dret

a participar en els assumptes públics directament o a través de representants. Des de la Constitució també es regulen les formes de participació de la ciutadania en l'article 105 CE en referir-se a l'audiència dels ciutadans en l'elaboració de disposicions administratives, a l'accés dels ciutadans als arxius i registres administratius, i a l'audiència dels interessats en el procediment administratiu.

La recomanació 19/2001 del Comitè de Ministres del Consell d'Europa als estats membres de la participació ciutadana en la vida pública local, que desenvolupa els principis guia de la Carta Europea d'Autonomia Local —de proximitat, descentralització, democràcia i participació—, destaca tres principis fonamentals de la participació local. El primer, l'establiment de noves vies per a reforçar l'esperit democràtic i promoure la cultura de participació democràtica. El segon, el fet de garantir el dret ciutadà a tenir accés a una informació veraç, diàfana, completa i a participar en les decisions importants que els pogueren afectar en un futur. I, finalment, el fet de potenciar la comunicació entre ciutadania i autoritats, tot estimulant els responsables polítics locals a afavorir la participació ciutadana.

Així doncs, la participació s'entén com l'eix d'unió entre la perspectiva d'una democràcia representativa i també la d'una democràcia directa. Preferim utilitzar el terme «directa» en lloc de «participativa», ja que, d'acord amb Pindado (2008), no pot haver-hi participació sense democràcia i la democràcia o és participativa o no és democràcia. Per açò, el fet d'estimular la seua expressió i permetre que la demanda participativa es manifeste és responsabilitat especialment de les autoritats públiques.

D'altra banda, l'Estat, en la seua competència per a determinar les bases sobre la matèria de règim local (article 149.1.18 de la CE), entén la participació local com a ens de màxima proximitat ciutadana. En conseqüència, l'Estat ha dictat una legislació bàsica sobre participació ciutadana local. Aquesta queda regulada fonamentalment als articles 69 a 72 de la Llei 7/1985, de 2 d'abril, reguladora de les Bases de Règim Local. En aquests articles es posa de relleu el fet que els municipis són els catalitzadors més pròxims i directes de la participació ciutadana

en els afers públics. L'esmentada llei, a l'article primer, assenyalava que els municipis són el lloc primer de participació ciutadana i més endavant reconeix com a dret subjectiu de la ciutadania el de participar en la gestió municipal.

En la mateixa línia, l'Agència Local de la participació de la Federació Espanyola de Municipis i Províncies indica que la participació no és sols un dret fonamental sinó la peça clau per a connectar l'acció del govern amb les necessitats de la ciutadania i una manera de facilitar l'eficàcia de la política. A més, encoratja els ciutadans perquè s'impliquen en les decisions que els afecten i passen a ser subjectes actius i no mers espectadors «passius» de les decisions que sobre ells es prenen. En aquest sentit, Enrique Pastor assenyalava que la participació és un element constitutiu dels drets i deures tant de les persones usuàries com dels i de les professionals dels serveis socials (Pastor, 2012).

En l'àmbit del País Valencià, la Llei Orgànica 1/2006, de 10 d'abril, de Reforma de la Llei Orgànica 5/1982, d'1 de juliol, de l'Estatut d'Autonomia Valenciana, en l'article 1.3 estableix com a objectius «reforçar la democràcia i garantir la participació de tots els ciutadans en la realització de les seues finalitats». I l'article 9.4 puntualitza que qualsevol dels valencians té dret a participar de forma individual o col·lectiva en la vida política, econòmica, social i cultural. A més, emfatitza el fet que la Generalitat Valenciana promourà la participació dels agents socials i de la societat civil en els afers públics.

Hi ha altres nous vessants normatius. Fem referència ací especialment a la Llei 11/2008, de 3 de juliol, de la Generalitat Valenciana referent a la participació ciutadana. Al seu preàmbul, es proclama la importància de crear espais que donen cabuda a la participació ciutadana de manera eficaç. A més a més, s'hi assenyalava que es creen vies que promoguen i fomenten una cultura participativa. Tanmateix, proclama un catàleg d'instruments de participació ciutadana —audiència ciutadana, fòrums de consulta, panells i jurats ciutadans— i de programes de «formació» per a la participació ciutadana. També, la Llei 2/2015, de 2 d'abril, de Transparència, Bon Govern i Participació Ciutadana de la Comunitat Valenciana. Amb la finalitat de

desplegar una estratègia per a enfortir la cultura de transparència i aprofundir en l'impuls de la participació i el govern obert.

Malgrat tot, però, totes aquestes recomanacions formals són un dret nominal més que una altra cosa. De fet, el seu exercici depèn, en última instància, del que determinen i concreten, en l'àmbit de les seues competències, els municipis —«corporacions locals»— mitjançant reglaments orgànics; és a dir, el fet de promoure, executar i prestar iniciatives municipals de participació ciutadana. Certament, la gran majoria dels municipis del País han signat la Carta Magna de Participació Ciutadana —promoguda per la Federació Valenciana de Municipis i Províncies (FVMP)—, així com les Cartes de Bones Pràctiques. També l'anomenat «Codi del Bon Govern Local», el qual arreplega els principis de transparència i ètica pública, envoltat de mesures per a la millora de la gestió i qualitat de la democràcia local. En el seu marc, i açò és força interessant, considera l'àmbit local com l'eix estratègic de l'acció política i, per consegüent, del desenvolupament dels drets de la ciutadania.

No obstant això, pocs ajuntaments han anat més enllà de signar la carta, sense desplegar-la, i han aprofundit escassament en el disseny i la implementació d'iniciatives de participació ciutadana. És cert que hi ha molts ajuntaments que permeten participar i consulten puntualment la seua ciutadania. Sobretot en programes d'actuació concrets: plans d'igualtat, plans comercials, l'Agenda 21, entre altres. N'hi ha d'altres, menys, que han anat una mica més lluny amb la implementació de pressupostos participatius. Encara que no és un fet usual, els pressupostos participatius i altres fórmules participatives¹ ja són un fet en alguns municipis del País.

Un exemple d'això que diem és el fet que, el 2017, un total de 15.338 veïns de València han decidit la destinació dels 7 milions d'euros previstos en els pressupostos participatius de l'Ajuntament de la ciutat. En aquest procés d'elecció, dut a terme sota el lema «Decidim VLC consulta Ciutadana d'Inversions en Barris», la participació ha estat del 2,6%. No obstant això, són encara pocs els ajuntaments de la província que hagen impulsat una Estratègia Territorial Participativa o que hagen constituït òrgans participatius com la bústia ciutadana, espais telemàtics de participació ciutadana, el consell de ciutat, el consell d'infants i de xiquets i xiquetes² i altres iniciatives de participació institucionals, amb un estil més directe i pròxim de governança. És a dir, de posada en pràctica d'estils de governar en els quals es difuminen els límits entre els sectors públic i privat.

LA PARTICIPACIÓ ÉS UN MITJÀ I UN PROCÉS

Tal com s'ha assenyalat, la participació no és més que un dret constitucional i un imperatiu normatiu que aquesta dicta als poders públics. Enrique Pastor, en la seua anàlisi de la normativa, mostra que la participació com a finalitat i principi rector del sistema de serveis socials és present en bona part de les lleis sobre serveis socials de les comunitats autònomes, mentre que en d'altres la participació és expressada com un objectiu (Pastor, 2012: 147-148). Si fóra una qüestió de preguntar per preguntar, com una mena de postura cap a la galeria, es convertiria en un simple compliment formal, buit de contingut i sense cap utilitat. La finalitat última del fet de participar és que, a través d'aquest procés, es pretén millorar al cap i a la fi el benestar i la qualitat de vida del lloc on es resideix.

¹ Per exemple, cal destacar, entre d'altres, iniciatives com les xarrades-col·loquis de barri del municipi de Tavernes de la Valldigna, que reben el nom de RAS (*Rebem, Atenem, Solucionem*). Aquestes tenen com a objectiu el fet de poder solucionar les demandes i reclamacions dels veïns, comptant amb la seua participació. Són, doncs, iniciatives que donen testimoniatge d'alguns viratges —i cerca de noves fórmules— per part de l'administració, en la seua voluntat d'una major proximitat amb la ciutadania.

² Alguns ajuntaments valencians han constituït els seus respectius consells d'infants i de xiquets i xiquetes en un intent de donar-los veu i que la participació des de petits siga la norma, i no l'excepció. Exemple de municipis com Bellreguard, la Font d'En Carròs, l'Eliana, Alaquàs, Alzira, Torrent, entre d'altres. Per cert, la ciutat de València no té constituït aquest consell.

Així, la participació ciutadana esdevé un indicador de qualitat de vida comunitària pel fet que no és només un mitjà per a millorar-la sinó que, a més, proporciona elements de millora (Pastor, 2009).

La participació i els esforços que exigeix la seua implantació han de tenir sentit per a desenvolupar projectes que servisquen per a resoldre els problemes de la població. El marc és —i deu ser— la cerca del bé comú i la millora del benestar del col·lectiu. És a dir, la millora de la qualitat de vida, convivència, cultura, sostenibilitat i equitat del conjunt de la societat.

Les consultes dels representants polítics als ciutadans sembla que estan en voga, encara que, ara com ara, ens agafen mancats de pràctica. És una qüestió lògica, puix que, com diu Aranguren (2005), no tenim cultura participativa. Hem sigut fins ara objectes destinataris de les accions públiques i hem sigut, els ciutadans i les ciutadanes, molt poc protagonistes de la presa de decisions dels assumptes que ens afecten. Crear «cultura participativa» no és una qüestió fàcil quan tampoc n'hi ha hagut arrels.

L'espai «local», entès com l'àmbit competencial de les entitats locals, resulta l'espai idoni tant per al desenvolupament de les pràctiques socials com per a promoure la participació ciutadana (Pindado, 2004). Al cap i a la fi, l'espai local es converteix en aquell que ens permet reconèixer-nos en l'altre, crear llaços, unir-nos i associar-nos per a resoldre problemes comuns i aconseguir els objectius. És l'àmbit que permet a la societat concentrar accions per a tenir més eficàcia en els seus afers.

Amb tot, l'àmbit local, com a conseqüència de la globalització, ha experimentat una profunda transformació. I és que apareix com el lloc en el qual han de dirimir-se molts dels desafiaments que plantegen les tendències actuals: la sostenibilitat del desenvolupament, la capacitat competitiva i la innovació territorial, els sistemes formatius i les seues vinculacions amb l'entorn empresarial, l'ocupació, els canvis tecnològics, la reivindicació de la democràcia, entre tantes altres qüestions rellevants.

En aquest marc, l'acceptació del lideratge, l'enfortiment de la capacitat de govern en aquest nivell territorial, esdevé un element clau de competitivitat,

cohesió social i qualitat de vida. Els governs locals han d'actuar sobretot, més enllà dels rols tradicionals, com a elements facilitadors i dinamitzadors. Han de tenir capacitat per a mobilitzar i involucrar la ciutadania en un projecte comú i compartit. A més, han de conèixer i integrar les diferents perspectives i posicions dels actors clau del territori, i han de ser capaços de teixir relacions de confiança i complicitat amb aquests.

La proximitat de l'espai local es torna l'àmbit més adequat perquè la societat civil pugui debatre sobre els seus interessos. La participació és un nus clau que connecta l'acció dels governs amb les necessitats de la ciutadania. Però aquesta tasca d'estimular la ciutadania perquè participe dels assumptes públics que els afecten no ha de quedar-se en una mera declaració d'intencions, i en bones paraules sense més. La participació constitueix un dret constitucional i un deure per part dels poders públics. Per tant, els poders públics locals han de garantir l'exercici d'aquest dret i facilitar a la ciutadania el fet de formar part del procés participatiu.

Amb tot, la tasca de la participació no és solament competència dels governs locals. Sens dubte, aquests en són una peça important, però són uns actors més del procés. Aquesta és una qüestió que afecta tots els poders públics que intervenen en el territori. Així, quan parlem d'un procés participatiu, no hem de tenir només la referència pròpia del municipi, sinó que també —i com a fet important— han d'establir-se referències amb altres administracions públiques i organismes de l'entorn, com ara la Generalitat, la FVMP, les mancomunitats i altres òrgans adients. No obstant això, cal destacar que és funció i tasca consubstancial del govern local exercir de motor —tutor?— dels processos participatius pel fet que té un àmbit de relació molt més pròxim amb la societat civil. Així, la gestió municipal ha de rebaixar el sentiment de «cosa llunyana i apartada» existent en la ciutadania.

Els municipis han de promoure les condicions necessàries per a facilitar la participació ciutadana en l'àmbit polític, econòmic, social i cultural. Així mateix, han de promoure canals i instruments adequats que afavorisquen la coordinació entre els diferents municipis —i administracions—, amb

la finalitat d'aconseguir l'eficàcia més gran per a completar i millorar la seua capacitat d'actuació. Així doncs, la incorporació dels actors implicats i afectats per les decisions públiques pot donar valor afegit a l'elaboració i la gestió d'aquestes polítiques. Però, si el motiu de la participació és merament legitimar els aparells de govern i complir simplement amb el «mantra» de la participació —*preguntar per preguntar, sense més*—, estarem tal vegada perdent l'oportunitat d'aprofitar l'energia de la societat civil. Aquella que permet canviar i transformar la realitat. En aquest sentit, en el seu estudi de la governança dels serveis socials municipals, Pastor afirma que la política de participació municipal conforma un model democràtic que ell denomina «democràcia d'accés» pel fet que la ciutadania queda fora de la formulació efectiva de les polítiques i de la discussió al voltant dels problemes que l'agenda social ha d'incloure (Pastor, 2012 i 2013).

LA GOVERNANÇA: PEDRA ANGULAR DEL PROCÉS

La implementació de processos de participació suposa un canvi ineludible en la forma de governar les ciutats i els pobles. Així, en els últims anys, la planificació i la gestió dels municipis han començat a girar al voltant del concepte de la governança (Bramvwell i Lane, 2011), i s'ha produït, tal com apunta Hall (2011), un desplaçament de la noció de govern cap a la de governança. Un concepte aquest que ha emergit per consolidar-se tant en el món acadèmic com en l'argot polític, amb el significat d'obertura de la presa de decisions cap a altres col·lectius (sector privat, tercer sector, ciutadania, etc.) en detriment de l'Estat com a principal actor de l'acció col·lectiva (Jouve, 2003). La governança reflecteix aquests canvis en un estil de govern menys jeràrquic, basat en relacions més horitzontals, directes, flexibles i obertes (John, 2001), tractant d'incorporar els diferents actors —públics i privats— i les escales territorials. Així, la

governança implica un procés de coordinació dels primers en objectius definits i debatuts de forma col·lectiva (Le Galès, 2004).

En aquest sentit, la governança implica ineludiblement que la ciutadania pugui participar en les decisions que afecten les seues vides. Per a açò, els ciutadans necessiten, com a qüestió fonamental entre d'altres, estar informats sobre el que els governants decideixen i fan —o d'allò que volen fer. Per la seua banda, els governants han de tenir capacitat per a complir les seues funcions i la sensibilitat per a tenir en compte els desitjos i les necessitats dels ciutadans. Tanmateix, la governança passa per ser un atribut dels governs quan aquests accepten aquesta nova forma de governar i a la vegada promouen una nova forma de gestió dels assumptes públics, fonamentada en la participació de la societat civil. La Comissió Europea (2008)³ estableix com a principis que la determinen els següents: l'obertura, la participació, la responsabilitat, l'eficàcia i la coherència.

La crisi de l'estat de benestar, els processos globalitzadors i l'emergència de noves identitats, problemes i interessos socials, entre altres qüestions, trauen a la llum la incapacitat per part dels governs de garantir a la societat les condicions per a operar en un entorn canviant, incert i que genera efectes incontrolables. Avui dia, moltes qüestions —econòmiques, mediambientals, tecnològiques, etcètera— transcendeixen l'escala en què tradicionalment s'han circumscrit les institucions i legislacions encarregades de regular-les i donar-los resposta. I açò ocorre tant a escala mundial com a escala regional i local. La qual cosa, fa, d'aquesta manera, insuficients els canals tradicionals de presa de decisions. Açò genera bretxes de governança.

A banda, les societats es defineixen per estar en un canvi permanent. Una societat sense pautes de transformació constants deixa de ser simplement societat. La gestió d'aquests canvis també forma part dels objectius de les polítiques públiques (de la distribució i redistribució de béns públics) (Subi-

³ *Llibre Blanc sobre la governança europea*. Enllaç:

<<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=LEGISSUM%3A10109>>.

rats, 2005; Subirats i Gomà, 2005; Subirats, 2001)⁴. Certament, de l'anàlisi de la governança vigent es desprén la necessitat de redefinir funcions i estils de concebre, definir i executar les polítiques. En aquest context, ens posicionem en la línia del que diu Giddens (2001:17): «Mai serem capaços de ser els amos de la nostra història, però podem i devem trobar maneres de controlar les regnes del nostre món agitat». Certament, la governança comporta el fet que els ciutadans puguin participar en les decisions que afecten les seues vides.

LA PARTICIPACIÓ ÉS ESTRATÈGIA

Del que hem comentat fins ara, i d'acord amb Pindado (2008), sembla important destacar que, per a exercitar el dret a la participació en el marc de la governança, s'haurà de treballar en tres grans àmbits. En primer lloc, el de l'administració local, incloent-hi tant responsables polítics com tècnics de la mateixa administració. En segon lloc, en els processos i les dinàmiques administratives. I, en últim lloc, amb la ciutadania i el sector associatiu—civil i empresarial.

És un fet evident que, en major o menor mesura, les corporacions municipals han avançat en projectes o programes en àmbits específics com els de la tercera edat, cultura, joventut, medi ambient, urbanisme, etcètera, i s'han dut a terme experiències participatives en aquests. Per exemple, en l'àmbit urbanístic, cal destacar les estratègies de desenvolupament urbà sostenible i integrat (EDUSI) projectades per bastants ciutats i àrees funcionals valencianes. EDUSI⁵ és un programa de creixement sostenible 2014-2020 engegat per la Unió Europea que compta amb el cofinançament del Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER). Aquests programes—molt en la línia amb els princi-

pis de govern obert—tenen dos pilars importants en la participació i la col·laboració ciutadana a l'hora de definir i executar polítiques públiques.

Això no obstant, específicament en matèria de participació ciutadana, no es coneixen gaires experiències que, de forma vigorosa, hagen impulsat el disseny, l'elaboració, l'execució i l'avaluació de les actuacions i/o polítiques públiques locals. Així que, podem dir que s'ha avançat més en el desenvolupament de tècniques i instruments que ajuden a promoure la participació—per exemple, pressupostos participatius, tallers de participació ciutadana, fòrums i assemblees participatives, entre d'altres—que no en la planificació dels processos de participació.

Així, és un fet més que acceptat el de la importància de la tasca planificadora per a la millor eficàcia de les polítiques públiques. Per tant, tampoc la participació ha d'improvisar-se. De la mateixa manera, requereix una sèrie de mètodes i tècniques, més enllà dels simples tràmits administratius, burocràtics i de caràcter normatiu. I és que, en l'àmbit de la gestió pública, habitualment la tendència ha sigut la de dedicar més atenció a les fases d'execució que a la resta de fases, per exemple, a la de diagnòstic o d'elaboració de propostes (Pindado, 2008). Tal vegada, açò ve en part motivat pel quefer diari d'atendre i intentar donar respostes a les demandes socials de les administracions locals, però també per la falta de cultura de planificació i el desconeixement dels instruments a utilitzar.

Amb tot, cal corregir aquesta tendència i delimitar les accions a desenvolupar mitjançant un projecte prèviament establert. Amb uns objectius clars, amb indicadors mesurables de la consecució d'aquests objectius i que puguin quantificar l'eficàcia i eficiència dels recursos utilitzats. Per a açò, serà necessari partir d'un diagnòstic consensuat pels diferents actors del procés: polítics,

⁴ Però l'actual sistema burocràtic que impera en la gestió pública impedeix de donar una resposta a la mateixa velocitat en què es produeixen els canvis socials. Sempre han anat per darrere de la població.

⁵ En les dues primeres convocatòries ja resoltes del programa EDUSI—recentment s'han presentat els projectes a la tercera convocatòria—es van seleccionar les estratègies de quinze municipis del País Valencià: València, Borriana, Torrent, Paterna, Quart de Poblet, Oriola, Villena, Alacant, Castelló de la Plana, Benicarló, Elx, Onda, Alcoi, Almassora i Calp.

tècnics, associacions i ciutadania. Lògicament, és un procés que posa especial èmfasi en la qualitat de la interacció i la relació en l'àmbit local entre els que governen i els que són governats.

Per a afavorir la participació ciutadana en cadascuna de les fases del projecte participatiu que proposem, ens podem servir dels plantejaments proposats per l'enfocament DEL (Desenvolupament Econòmic Local)⁶ —un enfocament a llarg termini que promou la participació i presa de decisions aprofitant els recursos locals i externs i els avantatges competitius locals en el context global—, conjuminat amb metodologies —i tècniques— participatives, i que tenen la seua màxima expressió en la Investigació-Acció-Participativa (IAP).

2. FENT SERVIR UN PROJECTE (ESBÓS) DE PLA DE PARTICIPACIÓ

És important destacar que, a l'hora de reflexionar sobre les polítiques públiques, és necessari diferenciar dos tipus de conflictes: els *conflictes dèbils* i els *conflictes forts* (Zapata, 2009). Els primers són aquells que se solen solucionar quotidianament en la política pública. En aquests no cal ni fer una reflexió d'innovació política ni prendre decisions noves. La mateixa administració ja disposa dels instruments adients per a superar aquests conflictes sense que aquesta gestió tinga efectes de canvis estructurals. Les decisions i les actuacions són relativament ràpides i senzilles. Contràriament, els conflictes forts són aquells que sí que tenen un efecte estructural i impliquen decisions polítiques. I, per tant, requereixen innovació política. Pensem, per exemple, en la possibilitat d'implementació d'una nova infraestructura, d'un projecte de ciutat, dels processos d'inserció social de població arribada d'altres indrets, i tantes altres qüestions del fet local que poden afectar l'estructura social.

D'altra banda, també és important destacar que el fet de començar un procés municipal participat no pressuposa, ni és condició *sine qua non*, que

hi haja cap conflicte «fort». També pot realitzar-se aquest procés voluntàriament. És a dir, tal vegada pot ser de l'interés municipal el fet d'identificar els reptes i les necessitats —des de la diversitat d'actors— a l'hora de seleccionar, per exemple, els àmbits estratègics —i les distintes propostes i línies de treball— per a un futur Pla Estratègic de participació. A més, l'esperit d'aquest seria una mena de document *ad hoc*, perquè recolliria els àmbits estratègics que la diversitat d'actors seleccionen —i identifiquen— i facilitaria el debat propositiu sobre la majoria de temàtiques que formen part de la realitat participativa del seu municipi.

Així doncs, compartir és l'element clau que ha de guiar un procés i projecte de participació. El lligam de proximitat entre l'administració local i la ciutadania, entre les associacions cíviques i empresarials, entre els barris, és el marc idoni per a poder fer-ho possible. I tot això esguaitat d'instruments que facen possible la total *transparència* de la informació. Qüestió aquesta que fa que hàgem de prestar especial atenció també a la *millora dels canals de comunicació i d'accessibilitat a la informació*. L'ADN de la democràcia és la participació. El fet de promoure i fomentar la cultura participativa és, si més no, enfortir la democràcia.

Com s'ha assenyalat, per a fer servir una proposta de projecte de participació, ens basarem en les característiques i els plantejaments de l'enfocament DEL i de la investigació-acció-participativa (IAP). Aquests ens recomanen seguir una sèrie d'especificacions que poden ajudar a construir un procés nou —amb un caràcter més dinàmic, reflexiu i propositiu—, articulats amb els diferents actors locals implicats i afavoridor de la participació. S'ha d'advertir que aquest procés pot ser engegat des de «baix», des de la mateixa base, no cal que siga sols des de «dalt». Això sí, requereix indubtablement de la participació i interrelació de la resta dels actors. Una vegada identificat el problema/necessitat/conflicte «fort» a tractar, en la implementació conjuminada d'ambdós plantejaments, es recomana seguir una sèrie d'especificacions i/o fases:

⁶ Programa DEL: <<http://www.ilo.org/empent/areas/local-economic-development-led/lang--en/index.htm>>.

Taula 1. Fases del procés de participació proposat

1a FASE	DIAGNÒSTIC PREVI
Recull d'informació	Dades secundàries i informes –si n'hi ha– sobre el tema.
Anàlisi territorial i mapatge institucional	Identificació dels actors clau. En un primer moment, per part dels tècnics i facilitadors externs (investigadors). Posteriorment, a mesura que s'avance en el mapatge, de forma conjunta: tècnics i actors involucrats.
Promoció d'un fòrum local que incloga els principals actors locals	Sensibilització dels actors locals. Informació del tema i del procés participatiu (objectius i finalitat metodològica). Formació-capacitació del procés participatiu i metodològic. D'allò que s'espera de la participació dels actors. Selecció d'un grup de representants dels diversos actors involucrats –constituïció d'un grup mixt– que surt del fòrum local. L'anomenen òrgan participatiu (OP). Aquest constitueix una peça clau en el procés.
Inici del treball de camp	Entrevistes a representants polítics, empresarials, tècnics, dirigents de col·lectius socials i altres actors involucrats directament o indirecta.
Primer informe provisional	Autodiagnòstic provisional i concreció del treball.
2a FASE	TREBALL DE CAMP I PRIMERES PROPOSTES
Treball de camp	Selecció d'eines metodològiques i tècniques de recollida-anàlisi d'informació.
Segon informe provisional	Anàlisi de les dades del treball de camp.
Fòrum local	Dos moments: Presentació del segon informe provisional. Tallers de metodologies participatives. Selecció d'accions i propostes, així com els actors involucrats per a dur-les a terme. S'estableix ací un possible cronograma d'execució.
Diagnòstic compartit	Jornades obertes al debat on participen els diversos actors, experts, tècnics d'altres llocs, ciutadans, etcètera, per a anar tancant i perfilant cadascuna de les propostes. Votacions de les propostes. Disseny de l'estratègia o estratègies proposades pels actors.
3a FASE	CONCLUSIONS I PROPOSTES D'ACTUACIÓ
Informe final	Diagnòstic compartit. Conclusions i propostes d'actuació. Accions concretes amb calendari d'execució i amb indicadors avaluables.
4a FASE	IMPLEMENTACIÓ I AVALUACIÓ DE LES PROPOSTES
Implementació de les estratègies	Coordinació d'estructures d'execució per part de l'OP.
Avaluació dels resultats	Per part de l'OP i, si escau, amb altres facilitadors externs que no hagen participat en el procés.
Comunicació dels resultats	Als actors implicats (subjectes del procés i no mers objectes). Informes de devolució. Al conjunt de la societat.

Font: Elaboració pròpia, adaptació d'Alcañiz (2008) i Alberich (2000).

Per a l'engegada de cadascuna d'aquestes etapes, s'haurien d'utilitzar metodologies participatives, tal com recomanen autors experts en el tema (Pindado, 2008; Villasante, 2001; Martí,

2001). Es tracta d'un conjunt de metodologies basades en la participació dels actors implicats i utilitzades per al diagnòstic, propostes d'actuació, execució, seguiment i avaluació dels projectes. Entre tals enfocaments metodològics, potser el més important, i que ha servit com a base i precursor de la resta, és el de la Investigació-Acció Participativa (IAP). Una metodologia orientada a l'anàlisi crítica i comunitària de la realitat dirigida a la seua transformació i a l'apoderament de la població local. Aquesta metodologia és la que ha de guiar el procés participatiu que es proposa.

En aquest tipus de metodologies, el protagonisme correspon als diversos actors. Els investigadors —o facilitadores externs— aporten eines metodològiques i tècniques. Són els diversos actors participants els que expressen, discuteixen i analitzen la informació. Tal vegada, una de les innovacions d'aquestes metodologies ha sigut, indiscutiblement, l'aportació de diverses tècniques visuals, de fàcil comprensió i entesa per als participants, en contrast amb altres mètodes convencionals d'anàlisi. La figura del facilitador extern és fonamental com a guia i orientador del procés de participació i recerca.

Tota metodologia i tota forma d'acció participativa, com és la IAP, solament pot aplicar-se a una escala relativament reduïda (barri, districte o municipi), atés que en àmbits geogràfics majors la participació es torna més difícil —i per a açò ja existeixen un altre tipus de metodologies i tècniques que no exclouen els processos de participació— i perquè una participació efectiva requereix que existisca una proximitat vital.

LA FIGURA DELS INVESTIGADORS («FACILITADORS EXTERNs»)

La metodologia participativa no rebutja la figura de l'especialista o professional, si bé, en concordança amb punts de la IAP, ens planteja reconsiderar «per a qui» i «per a què» fem la investigació com a principal desafiament a resoldre i rebutja que el saber obtingut quede exclusivament en propietat de l'especialista o professional (facilitador extern). Al contrari, propugna una devolució del saber als

subjectes de la recerca i que siga exclusiu d'aquests (Villasante 1994, 2000; Alberich, 2007).

La figura del professional de la investigació és fonamental com a guia i orientador del procés de participació i recerca. Aquest és un actor més del procés participatiu. I, encara que no es tracta de fer que els veïns siguin «pseudocientífics» (Alberich, 2007), cal propiciar que els col·lectius coneguen científicament la realitat i l'entorn social i que siguin ells els mateixos subjectes —i no mers objectes— de les propostes i transformacions. Apoderar els diferents col·lectius en les fases del procés d'investigació participatiu, fer-los partícips d'emetre les seues pròpies propostes —previ coneixement de la realitat que els envolta—, difícilment seria possible sense la figura del professional que ajude a actuar, a ampliar i aprofundir aspectes concrets del tema, que permeta d'obrir noves alternatives o visions a l'actual, etcètera.

La figura del facilitador extern en el procés participatiu és necessària com a guia o fil conductor en diferents fases o nivells del procés metodològic per als actors locals a fi que el puguin abordar i, en aquest ordre, el coneguen, el comprenquen i actuen sobre la seua realitat. Aquest ha de complir necessàriament els *principis del mètode científic* (Durkeim, 1995), però fent servir també la seua *imaginació i creativitat* (Mills, 1992). Ací no es planteja el «tot val» metodològic, és el professional de la investigació qui ha d'adaptar —com a coneixedor de les tècniques d'anàlisi— la manera d'enfrontar-se al problema a investigar, amb *rigor* però sense *rigidesa*, en el seu intent d'ajudar a unir reflexió i praxi (acció-transformació).

3. EINES INFORMÀTIQUES PER A LA PARTICIPACIÓ CIUTADANA

El disseny d'eines que contribueixen al desenvolupament de processos participatius dirigits a l'acció transformadora té un enorme potencial amb les tecnologies de la informació i comunicació. Per exemple, les votacions, les valoracions de propostes i els sondejos en temps real són ja una realitat, i poden utilitzar-se en els continguts de les fases del

procés, i tenir el *feedback* dels participants en el moment⁷. De fet, ja existeixen aplicacions tecnològiques que integren un sistema de votació en temps real (i es pot fer des de qualsevol part del món!). La vinculació d'un programari estadístic vinculat a una aplicació que integre un sistema de votacions és actualment factible i real.

D'altra banda, en procediments d'enquestació al conjunt de la població respecte a un tema de rellevància —qualsevol tema que pugui afectar l'estructura de la comunitat local i per al qual es requereix el màxim de consens de la societat civil—, i, atès que cavalquem en una permanent revolució de les tecnologies de la informació i comunicació, considerades les responsabilitats legals⁸ que comporta l'ús d'aplicacions en qualsevol tipus de comunicació que es faci (via web, correu electrònic, mòbil, xarxes socials, etc.), encara som a les beceroles de descobrir i poder imaginar el potencial d'aquestes tecnologies. Actualment és factible, i és un fet, recaptar i enviar informació des de qualsevol dispositiu tecnològic-electrònic (per exemple: tauleta, mòbil, ordinador, etc.), fins i tot ja s'han provat les tecnologies per al vot electrònic que d'igual manera poden servir com a instruments de valoració de qualsevol proposta.

En aquesta línia, pel que fa a l'escala provincial, assenyalar que les consultes dels alcaldes a la ciutadania han crescut progressivament en l'última dècada i sembla que estan de «moda». Si bé ens agafa encara mancats de pràctica. Tot i ser saludables per a la democràcia, cal afinar-les. Com hem avançat, poques consultes⁹ ciutadanes superen el 5% de participació —aquesta sol ser baixa—. Aquestes dades no poden considerar-se

exitoses, tenint en compte que no parlem d'unes eleccions ni d'un referèndum. Ni tampoc poden ser representatives del conjunt de la població, car s'estaria malmetent el procés.

De vegades no vénen recolzades d'una proposta metodològica que permeti de conferir fiabilitat al procés. Queda molt per fer en aquest sentit, i tenim poca cultura de la participació. A més a més, la tendència ha sigut la de dedicar més atenció a les últimes fases del procés, com la de votació, que a altres fases importants, com la del diagnòstic i elaboració de propostes i als mateixos processos socials del procés de participació. Es presta poca atenció a la formació ciutadana en participació —al fet d'explicar a la ciutadania per què és important participar i per a què serveix?—. Quan parlem de participació ciutadana no pot tractar-se només de votar i/o fer un fòrum, per exemple. També cal formar i capacitar els ciutadans, els empresaris, els responsables polítics i els tècnics en la presa de decisions sobre els assumptes en els quals participen. En suma, l'educació i formació en participació és una de les principals assignatures pendents.

Amb tot, en l'anterior línia, destaquem com a bons exemples de projectes de participació ciutadana els municipis valencians de Quart de Poblet i Bellreguard. El primer, a fi de combatre la bretxa digital, es va preocupar d'ensenyar als seus ciutadans a votar amb cursos d'alfabetització informàtica abans de llançar les seues consultes¹⁰. El segon remetia als veïns milers d'exemplars on es resumia el reglament de participació ciutadana. Un document tipus que ha servit a tots els ajuntaments valencians per a estimular la participació ciutadana. A més a més, Bellreguard ha llançat una aplicació APP per

⁷ Hi ha empreses dedicades a aquest tipus de programari (per exemple: *Voting System*: <<http://www.votacion-electronica.es>>) que lloguen sistemes de votació en temps real per a esdeveniments. Amb dispositius de votació com l'assenyalat (preparats *ad hoc*), la celeritat és enorme, ja que es poden obtenir resultats en pocs minuts. I des de qualsevol part del món podem participar en plataformes digitals.

⁸ Les lleis que afecten l'ús d'aquests sistemes i dispositius, en concret a l'Estat espanyol, són dues: la Llei Orgànica de Protecció de Dades de Caràcter Personal (LOPD) i la Llei de Serveis de la Societat de la Informació i de Comerç Electrònic (LSSI). Així mateix, hi ha una agència encarregada de vetllar pel compliment de les citades lleis, es tracta de l'Agència Espanyola de Protecció de Dades (AEPD).

⁹ Moltes de les consultes es fan de manera digital.

¹⁰ Per exemple, en països com Estònia, els vots electrònics s'emeten solament durant els dies de votació anticipats i es combinen amb la votació clàssica —butlleta de paper— el dia de les eleccions. Hi ha altres països, però, com Suïssa, on l'ús del referèndum es realitza de forma física, i aquest mecanisme és un fet normalitzat.

a la millora de la comunicació i la participació dels veïns. Va ser el primer ajuntament de la comarca de la Safor que va comptar amb aplicació per a telèfon mòbil i un dels primers del País Valencià.

No obstant això, encara hi ha problemes documentats i crítiques a aquest tipus de sistemes (Busaniche *et al.*, 2008), que se centren principalment en temes de seguretat, privadesa, tecnologia amb defectes (errors de calibratge de dades i recomptes), punts vulnerables (virus o possibles usos fraudulents –*hackers* informàtics–), etcètera. Aquestes qüestions presenten encara un ampli recorregut per a les recomanacions i millores. No obstant això, s'ha de considerar que l'abast dels dispositius mòbils i la connexió a internet –sobretot en els països occidentals– creixen exponencialment (i es projecta un major creixement)¹¹. Tot fa pressuposar que, quan se superen plenament els problemes actuals i es garantisca la privadesa absoluta dels vots i la total transparència, l'ús de terminals fixos i mòbils d'internet permetrà d'obrir tot un camp de

possibilitats encara per explorar i inimaginable en els processos i assumptes de participació ciutadana.

En aquest context, sembla que els analistes i científics socials («facilitadors externs») hauran de bolcar i acompanyar amb els seus coneixements aquests nous canvis i desafiaments, segons Manuel Castells (1997), de la «societat xarxa». I perquè prevalguen, sens dubte, els criteris de validesa del saber científic i que aquests processos estiguen completament disponibles a l'escrutini públic, amb total transparència.

AVANTATGES I DESAVANTATGES DE LES METODOLOGIES I ELS PROCESSOS PARTICIPATIUS

L'engegada de metodologies i processos participatius d'aquest tipus no resulta fàcil, però el balanç final resulta del tot positiu. Entre els beneficis (o *avantatges*) que es deriven del desenvolupament i la implementació d'aquesta metodologia convé assenyalar, entre d'altres:

Taula 2. Principals avantatges de la metodologia proposada

Avantatges
La proximitat entre l'administració, els ciutadans i altres col·lectius socials i d'índole empresarial d'una informació més completa de la qüestió objecte d'anàlisi (coneixement).
Es generen dinàmiques de confiança pels acostaments aconseguits i es reforcen els sentiments de pertinença d'una comunitat, d'una empresa, etcètera.
Millora la imatge pública tant de l'empresa com de l'administració local, superant altres maneres de fer més convencionals i tradicionals per a la presa de decisions.
Els processos adoptats augmenten l'acceptabilitat social de les conclusions i de la implementació de les mesures resultants, ja que han sigut creades en el si d'un procés participatiu.
S'originen sinergies –gràcies a l'aprofitament i la utilització dels recursos disponibles– on els efectes col·lectius són superiors als efectes individuals, l'aprenentatge és mutu i s'enforteix el capital social i l'empoderament de la societat civil en sentit ampli.
És un procés democratitzador, participatiu i plural, on els mateixos agents implicats es converteixen en subjectes actius protagonistes de la gestió i transformació dels assumptes que els afecten, i que, certament, suposen avanços en la democratització interna de les relacions comunitàries (locals).

Font: Elaboració pròpia.

¹¹ Un estudi publicat l'any 2017 per la Comissió de Banda Ampla de la International Telecommunication Union (ITU), que és part de l'ONU, assenyala que, el 2016, les taxes de penetració d'internet gràcies a les connexions mòbils representen un 81% als països desenvolupats. Pot consultar-se l'estudi en l'enllaç següent: <<https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/ICTFactsFigures2017.pdf>> (consultat al desembre de 2017).

D'altra banda, enfront dels beneficis derivats de la metodologia IAP, no som «ingenus». Hem de considerar l'existència d'eventuals dificultats (o *desavantatges*) que se'ns plantegen també com a reptes a treballar i superar en el futur. Alguns dels principals reptes són els següents:

Taula 3. Principals desavantatges de la metodologia proposada

Desavantatges
Obtenció de resultats a mitjà i llarg termini. Alguns dels resultats poden afectar canvis en l'estructura social i poden comportar més temps i complexitat.
Aconseguir quotes d'igualtat d'oportunitats en la relació entre els actors socials que són diversos. Es parteix de coneixements, experiències i posicionaments diferents. Des d'aquesta diversitat, s'han de realitzar les diverses tècniques. Com una negociació entre quasi iguals, com sosté Alberich (2007).
Aconseguir la representació de tots els col·lectius del municipi en igual proporció, fins i tot de ciutadans individuals proactius i, per descomptat, estar oberts de forma permanent a la participació de qualsevol nova incorporació a mesura que s'avance en les etapes del procés.
S'ha de comptar amb uns mitjans materials —encara que mínims— i humans que possibiliten i facen viable la metodologia. I, potser el més important, igual que durant el procés ens haurem d'ajustar al ritme de vida (i de funcionar) de la localitat, també les fases o tècniques a emprar poden variar en adaptar-se a cada cas.
S'ha d'evitar, absolutament, que aquesta metodologia pugui arribar a convertir-se en un mitjà, programa o plataforma reivindicativa i siga monopolitzada per individus o qualsevol col·lectiu amb interessos particulars.
Si no hi ha voluntat de respectar el que s'ha acordat en els resultats del procés metodològic i no s'implementen les actuacions, pot arribar a descoratjar els seus participants, desmotivar la futura participació i restar confiança i credibilitat al procés.

Font: Elaboració pròpia.

4. A MANERA DE REFLEXIÓ FINAL

El fet que els resultats d'aquest tipus de projectes d'investigació —en el marc de la IAP— habitualment s'observen a mitjà i llarg termini fa que encara siga marginal la seua utilització, fins i tot en el camp de les ciències socials. La principal raó pot ser que la dinàmica d'investigar junts —investigadors i actors des de la pluralitat— és complicada. Això és degut fonamentalment a la falta d'instruments que fomenten, desenvolupen i faciliten l'aprenentatge cooperatiu. A més, com hem vist, hi ha un ampli recorregut de millora en el procés, perquè participar no és preguntar per preguntar i no pot delimitar-se només a l'acte de votar. Certament, s'han treballat més els instruments i les tècniques de participació que més si no el fet de dissenyar un projecte (pla) de participació per a l'espai local.

Per tant, des del punt de vista institucional, es considera necessari que s'establisquen noves regulacions que (re)ajusten i possibiliten implantar normes concretes per al desenvolupament de treballs i processos participatius sistemàtics. I amb visió a llarg termini, generant xarxes de confiança que salvaguarden la transparència, la imprescindible distància crítica i veracitat (i/o rigor) dels resultats i que s'establisca la reglamentació pertinent per a l'explotació dels resultats; en suma, espais de participació i instruments que permeten fer-la efectiva.

En aquesta línia, perquè aquesta participació siga efectiva —i útil—, s'han de generar compromisos i condicions institucionals. Ha d'haver-hi indubtablement voluntat per part de l'administració. I la condició més important, sobretot, és el ple convenciment que la interacció social i la deliberació pública, i l'acceptació i el respecte a

la pluralitat, són valors i pràctiques no sols necessàries sinó també essencials de la democràcia. És en l'espai local on major proximitat hi ha entre governants i governats, i l'àmbit primer on poden i deuen exercir-se aquestes pràctiques i valors.

Així, quan la dinàmica participativa integra els actors territorials implicats en els assumptes a tractar, aporta el fonamental fonamental del procés participatiu, que no és cap altre que convertir la informació en coneixement i en aprenentatge, alhora que s'estimula la intel·ligència i es milloren les capacitats per a actuar sobre el territori (Miedes, 2010). I, per tant, actuem i ens adaptem als canvis, a través d'estratègies singulars en el context global.

Entenem que aquesta metodologia pot donar resposta a la definició de les demandes, és a dir, de les necessitats i els problemes a satisfer, i que ací cal trobar un lloc de trobada entre la pluralitat d'actors i les diferents perspectives. Som conscients que la proposta metodològica presentada és una primera aproximació, en un intent de traçar les possibles línies metodològiques d'un projecte de participació, i que les limitacions del treball posseeixen una base més teòrica que empírica.

Amb tot, és essencial repensar el procés de participació local construint ciutadania activa, crítica, responsable, cooperativa i propositiva. És necessari rehumanitzar aquest procés generant espais d'anàlisi, debat i convivència, de creació de cultura ciutadana responsable i col·laboradora. En aquest context, és important aprendre d'aquestes experiències —i fer-les servir— per a la construcció de noves i més eficaces formes de participació local. Com a instrument per a servir la societat i fer els seus membres partícips del desenvolupament de les seues pròpies decisions.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERICH, T. (2000): «Perspectivas de la investigación social y ejemplo de cuadro resumen de IAP», en Villasante y otros: *La investigación Social Participativa*, Colección Construyendo Ciudadanía/1, Barcelona, El Viejo Topo, pp. 59-72.
- (2007): «La Investigación-Acción Participativa, método y práctica», ponencia en IV Congreso Internacional Sobre Investigación - Acción Participativa, octubre, Valladolid (España).
- ALBERICH, T. i M. A. ESPADAS, (2014): «Democracia, participación ciudadana y funciones del Trabajo social», *Trabajo Social Global*, 4 (6), pp. 3-30.
- ALCAÑIZ, M. (2008): «Globalización y desarrollo local», en A. M. Fuertes y L. Gatica (coords.): *De la economía global al desarrollo local. El alcance de la intervención de los agentes de empleo y desarrollo local*, València, Publicacions de la Universitat de València, pp. 21-46.
- ARANGUREN GONZALO, L. (2005): «La participación ciudadana: posibilidades y retos», *Aposta, Revista de Ciencias Sociales*, 22, pp. 1-23. Disponible en línia: <<http://www.apostadigital.com/revistav3/hemeroteca/aranguren.pdf>>.
- BRAMWELL, B. i B. LANE (2011): «Editorial Introduction. Critical research on the governance of tourism and sustainability», *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (4-5), pp. 411-421.
- BUSANICHE, B., F. HEINZ i A. REZINOVSKY *et al.* (2008): *Voto electrónico: los riesgos de una ilusión*, 1a. ed., Fundación Vía Libre.
- CASTELLS, M. (1997): *La era de la información. La sociedad red*, vol. I, Madrid, Alianza.
- DURKHEIM, E. (1995): *Las reglas del método sociológico*, Madrid, Akal.
- GIDDENS, A. (2001): *Un mundo desbocado. Los efectos de la globalización en nuestras vidas*, Madrid, Taurus.
- HALL, M. (2011): «A typology of governance and its implications for tourism policy analysis», *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4-5), pp. 437-457.
- JOHN, P. (2001): *Local Governance in Western Europe*, Londres, Sage Publications.
- JOUE, B. (2003): *La gouvernance urbaine en questions*, París, Elsevier.
- LE GALÈS, P. (2004): «Gouvernance», en Boussaquet *et al.*: *Dictionnaire des politiques publiques*, París, Presses de Science po, pp. 242-250.
- MARTÍ, J. (2001): «La investigación-acción-participativa. Estructuras y fases», en Villasante *et*

- al.: *La investigación Social Participativa*, Colección Construyendo Ciudadanía/1, Barcelona, El Viejo Topo, pp. 79-123.
- MIEDES, B. (2010): «Gobernanza e inteligencia territorial», en O. M. de Barroso y D. Flores (coords.): *Teoría y estrategias de Desarrollo Local*, Sevilla, Ed. Universidad Internacional de Andalucía; capítol V, pp. 169-198.
- MILLS, W. (1992): *La imaginació sociològica*, Barcelona, Editorial Herder.
- PASTOR SELLER, E. (2009): *Participación y gestión de las políticas sociales municipales*, Murcia, Editum.
- (2012): «Gobernanza de los Servicios Sociales municipales: dar voz y salida a las aspiraciones ciudadanas», *Cuadernos de trabajo social*, 25(1), pp. 143-159.
- (2013): «Ciudadanía y participación en contextos de fractura y exclusión social», *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, (22).
- PINDADO, F. (2004): «Gobierno local y participación ciudadana», *Intervención Psicosocial*, 13, pp. 307-323.
- (2008): *La participación ciudadana es la vía de las ciudades*, Barcelona, Ediciones del Serbal.
- SÁNCHEZ ALONSO, M. (1986): *Metodología y práctica de la participación*, Madrid, Popular.
- SOTOMAYOR, P. (2013): «Conferencia: Estrategias para la investigación horizontal en comunidades indígenas. Metodologías participativas y herramientas audiovisuales», en Foro Procesos comunicativos y nuevos retos de la política, noviembre, México D.F.
- SUBIRATS, J. (2001): «Nuevos mecanismos participativos y democracia: promesas y amenazas», en Font, J. (coord.): *Ciudadanos y decisiones públicas*. Barcelona, Ariel, capítol II.
- (2005): «Catorce puntos esenciales sobre evaluación de políticas públicas», *Ekonomiaz*, 60.
- SUBIRATS, J. (dir.), R. GOMÀ i J. BRUGUÉ (coords.) (2005): *Análisis de los factores de exclusión social*, Fundació BBVA i IGOP.
- VILLASANTE, T. R. (1994): «De los movimientos sociales a las metodologías participativas», en J. M. Delgado y J. Gutiérrez (coords.): *Métodos y técnicas cualitativas de investigación en ciencias sociales*, Madrid, Síntesis.
- (2001): «Procesos para la creatividad social», en T. R. Villasante, M. Montañes y P. Martín (coords.): *Prácticas locales de creatividad social*, Construyendo ciudadanía 2, Madrid, El Viejo Topo / Red CIMAS, pp. 11-31.
- ZAPATA, R. (2009): *Polítiques de ciutadania*, Col·lecció Estudis 5, Barcelona, Diputació de Barcelona.
- ZICCARDI, A. (2004): «Espacios e instrumentos de participación ciudadana para las políticas sociales del ámbito local», en A. Ziccardi (coord.): *Participación ciudadana y políticas sociales del ámbito local*, México, Universidad Autónoma de México - Instituto Investigaciones Sociales, pp. 245-272.

